

שולייית הנגר

מעשה אחד ושלוש קריאות

אחיה שטיינר

אמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב: "ועשקו גבר וביתו ואיש
ונחלתו"?

מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו, ושוליא דנגרי הוה
(ושולייית נגר היה)

פעם אחת הוצרך (רבו) ללות,

אמר לו: שגר אשתך אצלי ואלונה,

שיגר אשתו אצלו, שהה עמה שלשה ימים.

קדם (רבו) ובא אצלו,

אמר לו: אשתי ששיגרתי לך היכן היא?

אמר לו: אני פטרתיה לאלתר, ושמעתי שהתינוקות נתעללו בה
בדרך.

אמר לו: מה אעשה?

אמר לו: אם אתה שומע לעצתי גרשה.

אמר לו: כתובתה מרובה,

אמר לו: אני אלוך ותן לה כתובתה.

עמד זה וגרשה,

הלך הוא ונשאה.

כיון שהגיע זמנו ולא היה לו לפורעו

אמר לו: בא ועשה עמי בחובך.

והיו הם (השוליה והאשה) יושבים ואוכלים ושותין

והוא (רבו) היה עומד ומשקה עליהן,

והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן.

ועל אותה שעה נתחתם גזר הדין.

בבלי גיטין נח ע"א

סיפור זה מובא במסכת גיטין כחלק מהאגדות המתארות את צרות חורבן הבית השני
ואת סיבותיו. נגר שקע לקשיים כלכליים וכתוצאה מכך נצרך ללוות כסף משוליייתו,
העובר תחתיו. שלח הנגר את אשתו אל השוליה על מנת שתלווה ממנו כסף אך האישה

נשארה אצל השוליה, והלה שכנע את רבו, בתואנה שהתעללו באשתו בדרכה חזרה, לגרש את אשתו. לאור מחסורו של הרב בממון, השוליה רשם הלוואה נוספת עבור הכתובה, ולבסוף העביד את רבו בכיתו שלו בעבור ההלוואה. במצב הסופי – הרב שימש את שולייתו ואת אשתו לשעבר. וקובעת הגמרא "ועל אותה שעה נחתם גזר הדין".

בקריאה פשוטה זהו סיפור מזעזע. אך השאלה היא – מי הוא האשם? המועמד הראשוני והטבעי הוא השוליה. הוא זה שמוביל את מצב העניינים שלב אחרי שלב עד לסוף טארגי ואבסורדי. קריאות נוספות בסיפור מוצאות בו כיוונים נוספים, אחרים ומפתיעים. אבקש להציע שלש קריאות כאלה.

קריאה ראשונה – קנוניה

כאמור, חיצו הביקורת הראשוניים מופנים כלפי השוליה אשר "סידר" את אדונו ולבסוף שלט בו. אליו ניתן לצרף את אשת הנגר. על פי קריאה זו הביקורת המרכזית של הסיפור מופנית כלפי השוליה והאישה ששיתפו פעולה בקנוניה זו בעוד האדון היה תמים ונפל בפח. ניצול המצוקה הכלכלית אליה נקלע הנגר, טעויות האנוש שלו ולבסוף שעבודו, מעוררים זעם ומביאים לגזר הדין. קריאה זו מבליטה את עליבותו ומסכנותו של הרב, ומתחזקת בתיאור הגמרא את בכיו: "והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן". החורבן הוא תולדה של רמייה וניצול חולשת הזולת.

קריאה שנייה – שיגור וגירוש

ואולי הרב הוא לא רק מסכן, אלא גם הביא את הטררגדיה על עצמו?

הסיפור פותח בשולית נגר שנתן עיניו באשת אדונו. שוליה הוא אדם הנמצא צמוד לבעל האומנות ולומד מדרכיו. בדרך הטבע הוא נמצא אצלו בבית וממילא נמצא בקרבת אשת אדונו. כבר בתחילת הסיפור מתואר שהשוליה נתן עינו באשת אדונו. על רקע נורת אזהרה זו הנדלקת בפתיחת הסיפור, בולט חוסר הזהירות של הרב באשתו אשר לא שם לב לכך, ומעורר תהיה לגבי הקשר ביניהם. הרב לא שם לב למתרחש בביתו, והדבר מצביע על ריחוק בין בני הזוג.

ניתן להצביע על תופעה ספרותית מעניינת המאירה את היחס בין הדמויות, ובעזרתה להגיע להבנה עמוקה יותר של המתרחש בסיפור – דרך משחק הלשון שגר-גרש.¹

¹ גם המילים שוליא דנגרי בעלות מצלול קרוב לשורש ש-ג-ר

פעם אחת הוצרך רבו ללות, אמר לו שגר אשתך אצלי ואלונה, שיגר אשתו אצלו, שהה עמה שלושה ימים.

השימוש בביטוי "שגר" יוצא דופן בהקשר זה. ביטוי זה מתאים למשלוח שמשגרים ממקום למקום, ולא לשליחות שמבצע בן אדם. בביטוי "שגר" המוקד הוא המשלוח שצריך לעבור ממקום אחד למקום שני. לעומת זאת, כאשר שולחים אדם לעשות משימה הביטוי המתאים הוא "שלח" משום שהוא מתמקד בשליחת השליח לביצוע משימה. שינוי לשון זה מוליד את ההבנה ששני הצדדים התייחסו אל האישה כאל חפץ, כל אחד מצדו. השוליה משום שנתן בה עיניו, והאדון משום שהתייחס לאשתו בצורה חסרת רגישות ולכן גם לא נזהר בה. שליחת האדון את אשתו לאדם אחר על מנת ללוות כסף היא בעייתית. מדוע לא נזהר מלכתחילה? האם הוא לא מודע שיש בכך סכנה? כמעט ומתבקש שהתשובה לכך היא שהוא אכן היה מודע אך הכסף היה חשוב לו יותר מאשתו, או לחלופין סימא את עיניו ולא אפשר לו לשים לב למה שעלול להתרחש בעקבות ה"ביקור" אצל השוליה.

אמר לו: אשתי ששיגרתי לך היכן היא?

[...]

אמר לו: אם אתה שומע לעצתי גרשה.

[...]

עמד זה וגרשה, הלך הוא ונשאה.

נתעכב על צמד המילים 'שגר-גרש'. מדובר בשתי מילים עם היפוך אותיות שמתוך הסיפור עולה שיש ביניהן קשר. ההחפצה הטמונה במונח "שגר" היא זו שמובילה לבסוף ל"גרש". ניתן לראות זאת בשלב בו השוליה מספר לרבו שנתעללו תינוקות באשתו ובעקבות זאת הוא מגרשה. מדוע הוא מגרשה? האם היא אשמה בכך? הרי הוא עצמו שלח (למעשה, שיגר) אותה. אלא שבעיני הבעל, אשר מראש התייחס לאשתו בצורה לא מתחשבת, דבר זה לא מצא חן והוא מחליט, די בקלות, לגרש אותה.

נראה אם כן שצמד המילים ששזור את עלילת הסיפור, השיגור והגירוש, מלמד על בעיה עמוקה הקיימת מלכתחילה, ובגינה נוצר אותו מצב אומלל של האדון. לפי הקריאה הנוכחית, הבעיה היא בהתייחסות שני הגברים כלפי האישה. שניהם התייחסו אליה כאל "חפץ", שיגרו אותה מאחד לשני. גזר הדין שנחתם הוא על היחס המנצל והמנוכר של שתי הדמויות המרכזיות כלפי האישה הדוממת.

קריאה שלישית – הפוך חזק

ואולי ניתן להציע גם קריאה נוספת, שהולכת צעד נוסף והופכת את הקערה על פיה. הרב אכן חטא בזה שלא היה אכפת לו מאשתו, אך זאת בניגוד לשוליה אשר נתן בה

עיניו, הוא כן חפץ בה. השוליה "שהה עמה שלושה ימים", זהו לא תיאור כוחני או כופה אלא ניסוח מכבד. מה שהיה נראה בקריאה הראשונה כ"קנוניה" וניצול של החלש, יכול להיראות גם כמימוש של אהבה וקשר פשוט, אל מול מערכת יחסים חלולה של הנישואים הראשונים. הביטוי "שגר" אכן מלמד על החפצת האישה ואמנם מצד האדון הוא מלמד על זלזול וניכור כלפיה אך מצד השוליה הוא מתאר חפץ ורצון המתייחס לבן-אדם שמולו. לפי קריאה זו, הבעל שלא היה אכפת לו הפסיד את אשתו, עד שלבסוף השיר את דמעותיו בכוסות זרים, בבחינת, אם לא נתת את עיניך בכוסך שלך סופך לתת עיניך בכוסות של אחרים. ואילו השוליה שנתן עינו באשת רבו זכה בה לבסוף והכל בא על מקומו בשלום – "יושבים, ואוכלין, ושותים".

מהו אם כאן גזר הדין שנחתם? המצב הסופי הטארגי לא הוביל להחלטה על גזר דין, הוא עצמו גזר דין. גזר הדין שנחתם באותה שעה היה גזר דינו של אדם שחשב שיש לו הכל, ושהוא אינו צריך לדאוג, ולבסוף הפסיד את הכל.